

Rosik, Stanisław

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego (badania naukowe w ostatnich latach)

Przegląd Historyczny 95/4, 547-557

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

P R E Z E N T A C J E

STANISŁAW ROSIK
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Historyczny

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego (badania naukowe w ostatnich latach)

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego skupia blisko 70 pracowników naukowych zatrudnionych na etatach — w tym około 25 samodzielnych — oraz kilkunastu badaczy emerytowanych. Dorobek tej zasadniczej grupy uzupełniają publikacje doktorantów. Szczególnym miejscem jego udostępniania są łamy „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka”, seria „Historia” w ramach „Acta Universitatis Wratislaviensis” oraz seria „Prace Historyczne”, wydawana przez Instytut Historyczny. Tradycja wrocławskiego ośrodka uniwersyteckiego liczy ponad 300 lat, niemniej jednak można tu mówić tylko o częściowej ciągłości jedynie w aspekcie substancji: budynków, bibliotek, archiwum, a to ze względu na całkowitą wymianę kadry naukowej w 1945 r.

Pod względem osobowym współczesny Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego można uważać w pewnym stopniu za kontynuację kadry naukowej Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, z którego historycy przybyli do Wrocławia już w maju 1945 r., choć zasilili go też inni uczeni, np. z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Trzy lata później odbył się tu pierwszy powojenny Powszechny Zjazd Historyków Polskich, a w 1999 r. — XVI Zjazd, na którym pod tytułowym hasłem „Przełomy w dziejach” podsumowano stan polskiej nauki historycznej na końcu XX stulecia. Wysiłek organizacji tego przedsięwzięcia i udostępnienie jego naukowego planu w postaci czterech tomów zjazdowego „Pamiętnika” podjęli pracownicy Instytutu.

Niniejsze omówienie dotyczy przede wszystkim badań prowadzonych w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego w ostatnich latach. Należy mieć świadomość, że w tym środowisku zasadnicze zmiany w uprawianiu historii, porzucenie sztafazu naukowego doby PRL, dokonały się przed 1989 r. Na ukierunkowanie badań prowadzonych w ramach Instytutu wpływa system zakładów, obejmujących epoki od historii starożytnej po dzieje współczesne, działy historii: gospodarczej, Śląska, Europy Wschodniej, oraz w szczególności sposób związane z przygotowaniem zawodowym Zakłady Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki (specjalizacja archiwalna), Dydaktyki Historii (specjalizacja nauczycielska, uwzględniająca też naukę wiedzy o społeczeństwie), oraz Zakład Historii Kultury Materialnej, utworzony w roku 2004 w związku ze specjalizacją „dokumentalistyka konserwatorska” (jedyna w kraju, powstała w 2000 r.). Strukturę tę uzupełniają trzy

pracownie: Badań nad Dziejami Kościołów i Mniejszości Narodowych, Badań nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych oraz Badań Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r.

Coraz wyraźniej zaznacza się tendencja do przełamywania wyznaczonych w ten sposób granic poprzez podejmowanie tematów wymykających się z ram jednej epoki oraz studiów inter- czy też multidyscyplinarnych. Generalny model studiów, w którym dominuje kilka tradycyjnie wiodących nurtów, ustępuje na rzecz indywidualizacji wysiłków poszczególnych badaczy. Pracownicy Instytutu często angażują się we współpracę z innymi ośrodkami naukowymi, stąd „osamotnienie” ich wysiłków, widoczne z perspektywy Instytutu, jest tylko pozorne.

Z wielości poczynił analitycznych wyłaniają się osiągnięcia syntetyczne. W 2000 r., w dziele uhonorowanym nagrodą Fundacji Na Rzecz Nauki Polskiej, Lech L e c i e j e w i c z¹ (Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Uniwersytet Wrocławski) zawarł oryginalną wizję uformowania się cywilizacji europejskiej. Instytut wypracował przed laty podstawową polską syntezę dziejów Niemiec (Władysław C z a p l i ń s k i, Adam G a l o s, Wacław K o r t a — 1982 r.), a ostatnio przyszedł czas na sześciotomową ilustrowaną historię Polski, przygotowaną pod kierownictwem Marka D e r w i c h a² przez grono badaczy z całej Polski.

Nie mniej ważne osiągnięcia z perspektywy studiów nad regionem stanowią nowe syntetyczne opracowania dziejów Śląska. W ubiegłym roku ukazała się doprowadzona do 1763 r. praca Wacława K o r t y³. W dziele tym otrzymaliśmy pomnik śląskoznawczych dokonań zmarłego przed pięciu laty uczonego, przygotowany do druku przez Marka D e r w i c h a. Natomiast dzięki opracowanej przez pracowników Instytutu pod redakcją Marka C z a p l i ń s k i e g o „Historii Śląska”⁴ wypełniono poważną lukę, jaką był brak nowej, nieobciążonej ideologicznie — zwłaszcza przesadnym dowodzeniem polskości Ziemi Odzyskanych — syntezy dziejów tego regionu. Książka wywołała duży rezonans, w 2002 r. otrzymała nagrodę wydawców „O pióro Fredry”. Obecnie trwają też pod kierownictwem Wojciecha W r z e s i ń s k i e g o prace nad historią Dolnego Śląska. Do badań nad regionem przyjdzie w tym omówieniu jeszcze powrócić.

W zakresie historii starożytnej wrocławscy badacze najczęściej decydują się na zagadnienia społeczne i społeczno-gospodarcze. Ważne miejsce zajmują studia nad kryzysem III w. w imperium rzymskim, prowadzone przez Tadeusza K o t u l e, którego szczególnym obszarem zainteresowań są ponadto prowincje afrykańskie. Nowatorstwem cechują się badania nad mentalnością, seksualnością oraz demografią starożytnego Rzymu, podejmowane przez Wiesława S u d e r a. Studia nad strukturami społecznymi Rzymu w okresie pryncypatu (elity, wyzwolenicy, problem mobilności społecznej, korelacje między statusem ekonomicznym a społecznym) prowadzi Andrzej Ł o ś. Badania nad elitami rzymski-

¹ L. L e c i e j e w i c z, *Nowa postać świata. Narodziny średniowiecznej cywilizacji europejskiej*, Wrocław 2000. Synteza została przetłumaczona na język włoski: *La nuova forma del mondo. La nascita della civiltà europea medievale*, Biblioteca storica, Bologna 2004.

² *Polska. Dzieje cywilizacji i narodu*, t. I–VI, red. M. D e r w i c h, A. Ż u r e k, Warszawa–Wrocław 2002–2003.

³ W. K o r t a, *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003.

⁴ *Historia Śląska*, red. M. C z a p l i ń s k i, aut. M. C z a p l i ń s k i, E. K a s z u b a, G. W a s, R. Ż e r e l i k, Wrocław 2002.

mi prowadzi też Andrzej Pałuchowski. Problematykę niewolnictwa w starożytnym Rzymie podejmuje Małgorzata Pawlak. Miastami greckimi, a szczególnie kwestiami ustrojowymi, zajmuje się Krzysztof Nawotka. W jego dorobku jest już monografia Miletu, a obecnie w kręgu zainteresowań znajduje się basen Morza Czarnego.

Na polu badań religioznawczych, przede wszystkim epoki greckiej, największy wkład wnoszą studia Marka Winiarczyka. Religie świata rzymskiego bada również Andrzej Wypustek. Kwestię kultów prywatnych w epoce rzymskiej podjęła monograficznie Anna Krzyszowska. Sferę rzymskiego życia rodzinnego bada Małgorzata Pawlak, natomiast życia prywatnego w epoce greckiej Andrzej Wypustek.

Studia na pograniczu historii i archeologii, do których impuls dały też wyprawy archeologiczne w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, prowadzą Juliusz Ziomecki, Bożena Gustowska i Mateusz Żmudziński. Dotyczą one przede wszystkim zagadnień gospodarczych i osadniczych rzymskich prowincji i obszarów limesowych: naddunajskich i reńskich. Ponadto Małgorzata Pawlak prowadzi badania nad osadnictwem na Półwyspie Salentyńskim w starożytności i we wczesnym średniowieczu.

Nurt biografistyki, po monografii Septymiusza Sewera autorstwa Tadeusza Kotuli (1987), przyniósł ostatnio monograficzne studium Marka Winiarczyka nad życiem i twórczością Euhemera (2002). Ukazały się już drukiem pierwsze wyniki badań Krzysztofa Nawotki nad Aleksandrem Macedońskim, połączone z wydaniem *Żywota Aleksandra Wielkiego* Plutarcha. Na szczególną uwagę w zakresie prac edytorskich i translatorskich zasługuje wydany pośmiertnie plon wieloletnich studiów Eugeniusza Koniaka nad dziełem Cezara — „Corpus Caesarianum” (2003). Teorią edytorską zajmuje się Marek Winiarczyk. W źródłoznawczej perspektywie studiów wrocławskich starożytników szczególnie miejsce zajmuje epigrafika (Łoś, Nawotka, Pawlak).

Mediewistykę we wrocławskim Instytucie cechuje dość duża różnorodność tematyczna, co uzmysławiają wydane niedawno „Studia z historii średniowiecza” (2003). W zakresie wczesnego średniowiecza uprawiane są studia nad Słowiańszczyzną — zarówno jej początkami, jak i kształtowaniem się państw, ze szczególnym uwzględnieniem plemion śląskich w formowaniu się polskiej państwowości. Prowadzi je od lat Lech A. Tysocki i Alicja, którego najnowsze badania koncentrują się jednak na ludach stepowych we wczesnym średniowieczu (w druku rozprawa o Hunach). Do tych dwóch zasadniczych kierunków nawiązują Lesław Spychała, który opracowuje najdawniejsze dzieje Węgrów, oraz Stanisław Rosik poprzez badania nad Słowiańszczyzną zachodnią, jej przedchrześcijańskimi religiami i chrystianizacją. Ważny wkład w rozwój studiów nad wczesnym średniowieczem wniósł Lech Leciejewicz, nadając im perspektywę archeologiczną.

W zakresie pełnego i schyłkowego średniowiecza zwracają uwagę przede wszystkim studia nad monastycyzmem, miastami i dziejopisarstwem. Pierwszą z wymienionych dziedzin animuje przede wszystkim Marek Derwich, kierujący założoną w 1994 r. Pracownią Badań nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych. Pracownia współpracuje z podobnymi instytucjami za granicą i ma w dorobku sześć międzynarodowych konferencji, których plon ukazał się drukiem. W roku bieżącym ukazało się monograficzne przedstawienie monastycyzmu w Polsce pióra Derwicha „Klasztory i mnisi” (seria „A to Polska właśnie”, Wydawnictwo Dolnośląskie). Główne pole studiów tego badacza stanowią dzieje benedyktynów w Polsce i Europie Środkowej. Studia nad kanonikami regularnymi prowadzi Wojciech Mrozowicz, a nad cystersami Michał Kacmarek, do niedawna pracownik Instytutu. Na przestrzeni dwóch epok: średniowiecza i nowożytnej ruch zakon-

ny badają: Gabriela Wąs, głównie mendikantów (monograficznie opracowała śląskich franciszkanów) oraz Przemysław Wiszewski, w którego dorobku dominują studia nad monastycyzmem żeńskim (w ubiegłym roku przedstawił monografię klasztoru benedyktynek w Legnicy od XIV po XIX w.).

Studia nad miastem średniowiecznym rozwija przede wszystkim Mateusz Goliński. Prowadzi badania nad mieszczaństwem i socjotopografią miast średniowiecznych, m.in. Wrocławia i Świdnicy. Od problematyki miasta średniowiecznego na Śląsku nie stronią też Rościsław Żerelik, Wojciech Mrozowicz, Janina Gilewska–Dubis, ostatnio Stanisław Rosik. W kręgu zainteresowań Agaty Tarnas–Tomczyk znalazła się gospodarka śląska w średniowieczu. Osobnym zagadnieniem są badania Marka L. Wójcika nad klęskami żywiołowymi w średniowieczu (głównie na Śląsku).

Tradycję studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem śląskim (Wacława Korty, Romana Hecka, Leokadii Matysiak) kontynuuje przede wszystkim Wojciech Mrozowicz, który zajmuje się zarówno annalistyką, jak i kronikarstwem oraz hagiografią św. Jadwigi. Prowadzi też prace kodykologiczne. Studiami historiograficznymi zajmują się również pozostali mediewiści: Tyszkiewicz — greckimi i łacińskimi źródłami do dziejów Słowiańszczyzny, Spychała — do początków Węgier, Rosik — kronikami niemieckimi (X–XII w.), Wiszewski — śląskim dziejopisarstwem średniowiecza i doby nowożytnej. Historiografię nowożytną na Śląsku postawiła w centrum zainteresowań Lucyna Harc, której badania zaowocowały monografią dorobku Samuela Beniamina Klozego.

Mediewistyką i czasami nowożytnymi parają się też specjaliści z zakresu nauk pomocniczych historii. Podstawę źródłową do ich uprawiania znajdują przede wszystkim w śląskich archiwach, bibliotekach i muzeach. Mają zatem te badania wymiar historii regionalnej, ale z racji specyfiki wspomnianych dyscyplin — uniwersalny. Badania w dziedzinie dyplomatyki prowadzi Rościsław Żerelik (kancelarie książąt piastowskich na Śląsku) oraz Marek L. Wójcik (kancelarie książąt opolsko-raciborskich). Badania nad średniowiecznymi zasobami bibliotek śląskich prowadzi Stanisław Solik oraz Wojciech Mrozowicz i Lesław Spychała, którzy sięgają też w późniejsze epoki.

Pod kierunkiem Żerelika prowadzone są prace uzupełniające i korygujące „Regesty śląskie” (red. Wacław Korta, 1975–1992). Stanowią one kontynuację tradycji, którą rozpoczyna „Kodeks dyplomatyczny Śląska” (t. I–III, wyd. Karol Malczyński i Hanna Skowrońska, 1956–1964). Prowadzone są badania w zakresie średniowiecznej genealogii (Wójcik, Tarnas–Tomczyk), heraldyki i sfragistyki (Żerelik, Wójcik, Wiszewski) oraz ikonografii (Wiszewski). Do niedawna nurt nauk pomocniczych historii zasilala działalność naukowa Kazimierza Bobowskiego (obecnie w Zielonej Górze), zwłaszcza w zakresie dyplomatyki i pismoznawstwa. Refleksję z zakresu archiwistyki podejmują Żerelik i Harc. Penetrowane są też i opracowywane archiwa śląskie (Żerelik — Archiwum Państwowe, oraz Leonard Smolka — uniwersyteckie we Wrocławiu).

Na kanwie dyskusji nad historiografią i ikonografią pojawiła się w 2001 r. inicjatywa Interdyscyplinarnych Spotkań Historycznych „Ad fontes” (organizatorzy: Rosik, Wiszewski). Cel tych międzynarodowych konferencji, którym patronują Marie Bláhová (Praga), Lech Leciejewicz (Wrocław), Jerzy Strzelczyk (Poznań), Lech A. Tyszkiewicz (Wrocław), Rościsław Żerelik (Wrocław), stanowi pogłębianie refleksji źródłoznawczej i metodologicznej poprzez prezentację rozmaitych warsztatów badaczy przeszłości i praktyki pracy ze źródłem. Uczestnikami pięciu dotychczasowych spotkań są specjaliści od wszystkich epok — obok historyków także archeologowie i historycy sztuki.

Refleksja źródłoznawcza następuje paralelnie do coraz liczniejszych edycji i opracowań źródeł, co dotyczy każdej z epok. Staraniem Mrozowicza ukazała się nowa edycja żywotu św. Jadwigi (2000) oraz kronika kanoników regularnych w Kłodzku (2003). Nie mniej dynamicznie postępuje wydawanie i opracowywanie źródeł nowożytnych: wykazy szlachty z kampanii tureckiej 1566 r. (Żerelik, 2002), nowożytny diariusze z podróży europejskich (Bogdan Rok, 2002), korespondencja Jana Andrzeja Morsztyna (Stefania Ochmann–Staniśewska), dokumenty założycielskie Uniwersytetu Wrocławskiego (Żerelik i in., 2002).

W gronie wrocławskich nowożytników silnie zakorzeniła się tradycja studiów nad ustrojem Rzeczypospolitej w XVII w., u której początków stoi Władysław Czapliński. Badania w tym kierunku kontynuują: Krystyn Matwijowski, Stefania Ochmann–Staniśewska — współautorka (wraz ze Zdzisławem Staniśewskim) syntezy dziejów parlamentu z czasów Jana Kazimierza, Jerzy Maroń, Jerzy Pietrzak, który ostatnio opracował dzieje polskiego senatu aż po czasy najnowsze, a także związani z Instytutem uczniowie wymienionych: Agnieszka Knychalska i Robert Kłodziej. Do tego nurtu nawiązują badania Anny S. Bidwell nad historią Wielkiej Brytanii, w których zaznacza się szczególne zainteresowanie na dziejami parlamentu (monografia, 2004). Relacjami Rzeczypospolitej z Rzeszą Niemiecką i monarchią Habsburgów w XVII w. zajmuje się Leszek Ziátkowski.

Ważne miejsce zajmują studia nad protestantyzmem w dobie nowożytnej, które w odniesieniu do Rzeczypospolitej i Śląska prowadzi kierownik Pracowni Dziejów Kościołów i Mniejszości Narodowych Krystyn Matwijowski (m.in. badania nad pietyzmem) oraz Gabriela Wąs, ściślej koncentrując się na samym Śląsku (herezja Caspara Schwenkfeldta). Dziejami Kościoła w Polsce od czasów nowożytnych aż po współczesność (m.in. działalnością kard. Augusta Hłonda, Karola Milika, Andrzeja Wronki) zajmuje się Jerzy Pietrzak.

Kolejny zasadniczy nurt refleksji wrocławskich nowożytników — nad kulturą i mentalnością — wyznaczył Bogdan Rok, zgłębiając m.in. problematykę śmierci w kulturze szlachty polskiej. Obecnie w dociekaniach tych dominuje zagadnienie obrazu świata, któremu poświęcono cykliczną konferencję pt. „Staropolski ogląd świata” (2002, 2003; organizatorzy: Bogdan Rok, Małgorzata Kowalczyk, Filip Wolański). Kluczową rolę w pracach Roka odgrywają opisy podróży, tak jak i w opublikowanym niedawno studium Filipa Wolańskiego nad postrzeganiem przez szlachtę przestrzeni geograficznej. Ten nurt badań zasilila ostatnio Małgorzata Kowalczyk. Odniesieniami między sferą kultury a aktywnością gospodarczą w Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. zajmuje się Piotr Badyński.

Studia nad historią społeczną i gospodarczą epoki nowożytnej oraz następnych stuleci biegną w wielu kierunkach. Rozwijają się zainicjowane przez Zbigniewa Kwasińskiego prace z zakresu demografii historycznej, które poza wymienionym uprawiają Elżbieta Kosińska (m.in. ludność Wilamowic w XVII–XX w. oraz górnośląska Katowic i Opola w drugiej połowie XIX i początkach XX w.), Krystyna Górna (ludność Krapkowic w XVII–XVIII w.) oraz Marek Górny (dawniej ludność Tarnowskich Gór w XIX w., obecnie ludność Pałuk w XVI–XIX w.). Specyfiką tych dociekań jest koncentracja na strukturze społecznej i zawodowej oraz ruchliwości terytorialnej ludności, a obszarem szczególnej penetracji Śląsk i Wielkopolska.

W nawiązaniu do dawniejszych osiągnięć Stefana Inglota kontynuowane są badania nad przeszłością polskiej wsi, które podejmują Zbigniew Kwaśny i Franciszek Kusisak (gospodarka rolna po drugiej wojnie światowej). Nową problematykę podjęta przez

Kusiaka stanowi sprzedaż nieruchomości gruntowych w miastach wojewódzkich w Polsce na ziemiach północnych i zachodnich w latach 1989–2003. Studia w zakresie dziejów gospodarczych wnoszą istotny wkład do dziejów Śląska: dziejami tamtejszego przemysłu zajmuje się Kwaśny oraz Robert Krzemień (w dobie PRL), natomiast strukturami społeczno–zawodowymi Kościk.

Na osobne potraktowanie zasługują studia Marka Górnego nad społeczeństwem polskim od schyłku średniowiecza do XIX w., obejmujące genealogię, badania nominatywne nad szlachtą, mieszczaństwem i chłopstwem, testamenty, rodzinę i obyczaje. Dynamikę badań nad społeczeństwem i gospodarką stymulują wydawane przez Górnego serie: „Biblioteka Genealogiczna”, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, „Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, „Źródła Dziejowe”, a także pismo Komitetu Nauk Demograficznych PAN „Przeszłość Demograficzna Polski”. Te inicjatywy sięgają do znakomitej tradycji studiów Franciszka Bujaka i mają ogólnopolski zasięg.

Wyraźnie zaznaczają się badania propozograficzne, które dla epoki średniowiecza podejmuje Mateusz Goliński (mieszczaństwo Wrocławia), a w czasy nowożytne wkracza w tym zakresie Rościsław Żerelik. W kręgu zainteresowań Krystyna Matwijowskiego znaleźli się ludzie Lwowa w czasach nowożytnych i najnowszych, Jerzy Pietrzak zajął się propozografią Wielkopolski w XIX w., natomiast Mieczysław Pater i Leonard Smolka biografiami śląskiego duchowieństwa (XIX–XX w.).

Grono reprezentantów znajduje historia nauki, techniki i oświaty. Prace nad przeszłością Uniwersytetu Wrocławskiego zaowocowały w ostatnich latach dwiema obszernymi monografiami (Teresa Kulak, Mieczysław Pater, Wojciech Wrzesiński). Pater nie poprzestaje na zgłębianiu przeszłości nauki, ale podejmuje refleksję nad etosem historyka i historiozofii. Często podejmowanym tematem są dzieje medycyny i kultury zdrowotnej, której rozwojem w starożytności zajmuje się Wiesław Suder, a w XIX i XX w. Bożena Piłonka–Syroka, ożywiająca ten nurt studiów poprzez organizowanie konferencji. Do tego kręgu zainteresowań nawiązują też badania Moniki Piotrowskiej–Marchewy nad filantropią w XIX w. W Zakładzie Historii Kultury Materialnej podejmuje się zagadnienia cywilizacyjne w czasach nowożytnych i najnowszych. W badaniach nad historią techniki oraz inwentaryzacją jej zabytków w Polsce szczególną uwagę poświęca się dziejom kolejnictwa i przemysłu młynarskiego (Jan Kęsik). Studia nad szkolnictwem i oświatą w II Rzeczypospolitej prowadzi Grażyna Pańko i Karol Sanojca, nad propagandą w systemie edukacji PRL Joanna Wójdon. Jan Kęsik zajmuje się rozwojem kultury fizycznej w XX w.

Dziedzinę reprezentowaną przez badaczy różnych epok stanowi też historia wojskowości. W tym zakresie na szczególną uwagę zasługują studia Jerzego Maronia, w których rezultacie powstało monograficzne opracowanie militarnych aspektów wojny trzydziestoletniej na Śląsku, a także sztuki wojennej średniowiecza oraz bitwy legnickiej (1241). Maroń sięga swymi zainteresowaniami aż po czasy najnowsze. Historią wojskowości epoki średniowiecza parają się również Goliński i Kusiak, a doby nowożytnej — głównie w zakresie wojen śląskich — Piotr Pregel. Dwudziestowieczną historią Wojska Polskiego zajmują się Kęsik (udział w życiu politycznym, struktura narodowościowa, przysposobienie obronne w szkole i organizacjach paramilitarnych) i Kusiak.

Łatwo zauważyć, że prezentacji dziedzin historii i poszczególnych epok od średniowiecza po najnowszą wciąż towarzyszy wzmożone zainteresowanie Śląskiem. Taki stan rzeczy nie ułatwia jednoznacznej kwalifikacji poszczególnych wysiłków badawczych w ra-

mach niniejszego omówienia. Studia śląskoznawcze sytuują się bowiem między dziejami epok i dziedzin a historią regionalną. Podstawową pomocą w ich podjęciu są kolejne tomy „Bibliografii historii Śląska”; opracowanie to ma charakter międzynarodowy, powstaje w wyniku kooperacji ośrodków w Marburgu, Opawie i Wrocławiu, z wiodącym udziałem przedstawicieli Instytutu (Grażyna Pańko i Karol Sanojca jako redaktorzy, a wśród ich współpracowników znaleźli się Małgorzata Pawlak i Artur H a r c).

Wspomniane już wyżej syntetyczne ujęcia dziejów Śląska, a także osiągnięcie ostatnich lat, jakim jest historia powiatu wrocławskiego⁵, wpisują się w szeroki kontekst monograficznych i analitycznych studiów wrocławskich historyków. Istotną rolę w ich animowaniu odgrywa Zakład Historii Śląska. Kieruje nim Marek Czapliński, który w badaniach koncentruje się przede wszystkim na XIX i XX w. Szeroką połać dziejów Śląska i Zaolzia — od 1740 r. aż po czasy współczesne — objęły w swych studiach Teresa Kulak i Elżbieta K a s z u b a. Badania Piotra Pregiela natomiast skupiają się na epoce fryderycjańskiej na Śląsku i hrabstwie kłodzkim. Dzieje miast śląskich w XVIII–XX w. badają Zbigniew Kwaśny, Elżbieta Kościak i Małgorzata R u c h n i e w i c z, a po drugiej wojnie światowej Jakub Tyszkiewicz.

W kręgu badań nad życiem religijnym, animowanych przez Krystyna Matwijowskiego, znalazły się studia nad Kościołem na Śląsku. Współpraca z Papieskim Wydziałem Teologicznym we Wrocławiu zaowocowała kilkoma tomami wspólnych publikacji. Kształtowanie się regionalizmu śląskiego w XIX w. opracowuje Jacek D ę b i c k i, a także — w ramach badań biografistycznych nad Gustawem Freytagiem — Piotr Pregiel.

W zakresie studiów regionalnych ziemię kłodzką często traktuje się odrębnie, a nie raz w powiązaniu z historią Czech. W ich prowadzeniu zaznacza się współpraca z Centrum Badań Bohemistycznych przy Uniwersytecie Wrocławskim, kierowanym przez Ryszarda G ł a d k i e w i c z a. W studiach tych trwa współpraca z historykami czeskimi i niemieckimi, czego dobrym przykładem jest wydany ostatnio wydany przez Małgorzatę Ruchniewicz (Wrocław) i Arno H e r z i g a (Hamburg) zbiór źródeł do dziejów ziemi kłodzkiej. Tematykę uzdrowisk w ziemi kłodzkiej poruszył Jacek Dębicki, natomiast Tomasz P r z e r w a dzieje tamtejszych towarzystw górskich, co stanowi element szerszych badań nad rozwojem turystyki na Śląsku.

Co roku przybывают monografie całości dziejów śląskich miast i miejscowości⁶. Ostatnie lata przyniosły trzytomową historię Wrocławia, przygotowaną niemal w całości przez

⁵ *Dzieje powiatu wrocławskiego*, red. R. Żerelik, autorzy: W. Fabisiak, J. Tyszkiewicz, P. Wiszewski, R. Żerelik, Wrocław–Sobótka 2002.

⁶ Dynamikę tych prac obrazuje zestawienie z poszczególnych lat, w którym w ramach opracowań zbiorowych wymieniana się jedynie autorów z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego — 1994: Głogów (F. Biały, K. Matwijowski, R. Żerelik); 1995: Świdnica (F. Biały, E. Kościak, Z. Surman, W. Korta), Trzebnica (F. Biały, F. Kusiak, S. Solicki, L. Wiatrowski, S. Żyga); 1996: Lubin (K. Matwijowski, F. Biały, S. Solicki), Świdnica (W. Korta, F. Biały); 1997: Przemków (Z. Fras), Złotoryja (R. Gładkiewicz, F. Biały); 1998: Brzeg Dolny (E. Kaszuba i L. Ziátkowski), Dzierżonów (F. Biały); Kłodzko (R. Gładkiewicz, E. Kościak), Legnica (K. Bobowski, M. Czapliński, F. Biały), Strzegom (M. Czapliński, E. Kościak, K. Matwijowski); 1999: Sobótka (J. Tyszkiewicz, R. Żerelik); 2000: Syców (T. Kulak, W. Mrozowicz); 2001: Bolesławiec (K. Matwijowski, R. Żerelik), Świebodzice (K. Matwijowski, M. Goliński, E. Kaszuba, J. Kęsik, E. Kościak); 2002: Niemcza (E. Kościak, L. Ziátkowski), Oporów (M. Czapliński); Pieszyce (M. Goliński, J. Kęsik, L. Ziátkowski), Wołów (E. Kościak, S. Solicki).

autorów z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego⁷. Jej ukazanie poprzedziło popularne opracowanie dziejów miasta pióra Teresy Kulak (w serii „A to Polska właśnie”). Ten dorobek stanowi zasadniczą alternatywę zarówno dla mocno zideologizowanej wersji historii Wrocławia, którą wylansowano przed półwieczem (poczynając od pracy Karola Małeczyskiego z 1948 r.), jak i dla dezinformacji, którą nieraz sieje najpopularniejsze ostatnio przedstawienie przeszłości miasta autorstwa Normana Daviesa i Rogera Moorhose’a (2002).

Monograficznie dzieje wrocławskich Żydów opracował Leszek Ziátkowski. Życie codzienne we Wrocławiu w pierwszej połowie XX w. bada Joanna Nowosielska-Sobiel, a powojennymi losami miasta zajmują się Stanisław Ciesielski (październik 1956 r.), Elżbieta Kaszuba (trudne realia lat powojennych), Jakub Tyszkiewicz (Kongres Intelektualistów, Wystawa Ziem Odzyskanych), Grzegorz Strauchold (polityka pamięci na podstawie obchodów rocznic historycznych). Środowisko Instytutu reaguje nieraz na bieżące wydarzenia, czego przykładem jest kronika powodzi we Wrocławiu w 1997, wydana jeszcze w tym samym roku (Grzegorz Hryciuk, Małgorzata Ruchniewicz, Krzysztof Ruchniewicz, Leonard Smolka, Grzegorz Strauchold, Jakub Tyszkiewicz, Wojciech Wrzesiński). Śląskie studia regionalne to najszerszy pomost łączący epoki od średniowiecza po czasy najnowsze. Wrocławscy badacze angażują się także w badania nad dziejami innych regionów, szczególnie Wielkopolski (Marek Górny, Jerzy Pietrzak) i Małopolski (Marek Derwich).

Badacze XIX i XX w. stanowią w środowisku prezentowanego Instytutu najliczniejsze grono. Ich studia skupiają się przede wszystkim wokół dziejów polskiej myśli politycznej, a także reprezentujących ją ruchów społecznych i organizacji politycznych. Tradycję tę zapoczątkowali: Henryk Zieliński i obecnie także niestroniący od tej tematyki Wojciech Wrzesiński, który wraz z Krzysztofem Kawalcem uczestniczy w realizowanym we współpracy z innymi polskimi ośrodkami programie badań nad wpływami obcymi w polskiej myśli politycznej w dwudziestoleciu międzywojennym.

W studiach Teresy Kulak kluczową rolę odgrywa problem narodu i świadomości narodowej, a szczególnie obszar dociekań badawczych stanowi nurt katastroficzny w polskiej myśli politycznej. Ważne osiągnięcie stanowią badania nad konserwatystami galicyjskimi, podjęte przez Zbigniewa Frasa (zm. 1998). Studia nad ruchem kobiecym, zwłaszcza Ligą Polskich Kobiet, prowadzi Teresa Kulak i Joanna Dufra, która zajęła się też tematyką wychowania narodowego w publicystyce w środowiskach lewicy niepodległościowej (1913–1918). W kręgu zainteresowań Krzysztofa Kawalca znajduje się ruch narodowy i Narodowa Demokracja oraz ruchy i systemy totalitarne w myśli polskich środowisk katolickich.

Zagadnienia z zakresu inżynierii społecznej w systemach autorytarnych i totalitarnych (z nastawieniem na mechanizmy i treści propagandy), a także przemiany świadomości społecznej i postaw w procesach transformacji ustrojowych w XX w. podejmuje Elżbieta Kaszuba, w sposób szczególny koncentrując się na aktywności propagandowej piśmudczyków. Losami politycznymi tego obozu zajmuje się Jacek Piotrowski, który opracował

⁷ C. Buśko, M. Goliński, M. Kaczmarek, L. Ziátkowski, *Historia Wrocławia t. I, Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, Wrocław 2001; T. Kulak, *Historia Wrocławia t. II, Od twierdzy fryderycjańskiej do twierdzy hitlerowskiej*, Wrocław 2001; W. Suleja, *Historia Wrocławia t. III, W Polsce Ludowej, PRL i III Rzeczypospolitej*, Wrocław 2001.

monograficznie ich dzieje po śmierci Piłsudskiego, a jego legendą w świadomości społeczeństwa II Rzeczypospolitej zajął się Piotr C i c h o r a c k i.

W powiązaniu z dziejami myśli politycznej rozwija się biografistyka XIX i XX w., którą uprawiają: Teresa Kulak (Wojciech Korfanty, redakcja „Słownika polityków polskich XX wieku”, Poznań 1998), Edward C z a p i e w s k i (Józef Ignacy Kraszewski, Stanisław Bobrzyński, Stanisław Mackiewicz–Cat), Krzysztof Kawalec (Roman Dmowski, Stanisław Grabski), Jan Kęsik (Henryk J. Józewski). Zagadnienia kultury II Rzeczypospolitej podejmuje Grażyna P a ń k o.

Dużą popularnością cieszą się w Instytucie studia nad stosunkami ludnościowymi i narodowościowymi. W odniesieniu do Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej badają tę tematykę Jan Kęsik (Wołyń), Małgorzata Ruchniewicz (Białoruś) oraz Grzegorz Hryciuk w ramach szerszych badań nad dziejami Galicji Wschodniej. W kręgu zainteresowań Hryciuka znajdują się stosunki polsko–ukraińskie, organizacje OUN i UPA oraz dzieje Lwowa (w tym prasa polska podczas drugiej wojny światowej). Mniejszości narodowe w Polsce w XX w., losy ludności ukraińskiej oraz sytuację prawosławia w okresie międzywojennym i powojennym opracowuje Rościsław Żerelik. Mniejszością niemiecką w Polsce międzywojennej zajmuje się Jacek Piotrowski, a ludnością żydowską po drugiej wojnie światowej Bożena S z a y n o k.

Problematykę migracji na ziemiach polskich po drugiej wojnie światowej poruszają: Stanisław Ciesielski, Elżbieta Kościak, Franciszek Kusiak, Małgorzata Ruchniewicz (szczególnie repatriacje), a ponadto — koncentrując się na ziemiach zachodnich i północnych — Jacek Piotrowski (kwestia polonizacji) oraz Grzegorz Strauchold, który obok badań nad ludnością autochtoniczną w sposób szczególny uwzględnia problematykę myśli zachodniej w PRL.

Postawy Polaków pod okupacją niemiecką bada Wojciech Wrzesiński. W ramach badań nad odniesieniami polsko–niemieckimi podczas drugiej wojny światowej Tomasz G ł o w i ń s k i opracował monograficznie propagandę hitlerowską w Generalnym Gubernatorstwie. Zagadnienie osądzania zbrodniarzy hitlerowskich przed międzynarodowymi trybunałami porusza Adam B a s a k (do niedawna pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego). Kształtowaniem się granic powojennej Polski zajmował się w Instytucie Tadeusz M a r c z a k (obecnie Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego).

Losami Polaków w całym ZSRR w okresie drugiej wojny światowej zajmuje się zespół kierowany przez Stanisława Ciesielskiego z udziałem Grzegorz Hryciuka i Aleksandra S r e b r a k o w s k i e g o. Odrębny obszar zainteresowań ostatniego z wymienionych stanowi historia Polaków na Litwie. Ponadto Srebrakowski wkracza w problematykę kultury materialnej i umysłowej Kresów Wschodnich.

Dzięki założeniu w 1996 r. Pracowni Badań Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (do 1999 r. kierowanej przez Wojciecha Wrzesińskiego, a obecnie przez Krzysztofa Ruchniewicza) zdynamizowane zostały studia nad dziejami polskiego wychodźstwa w Niemczech. Pracownia gromadzi i udostępnia materiały Zjednoczenia Polskich Uchodźców, dokumentację działalności Polskiej Partii Socjalistycznej w RFN, czasopisma tzw. emigracji solidarnościowej. Pracownia popularyzuje badania poprzez publikacje i konferencje.

Często podejmowanym tematem jest wzajemny obraz Polski i Polaków oraz ich sąsiadów, a także funkcjonujących w tym zakresie stereotypów narodowych i etnicznych. Problematyką tą zajmuje się Wojciech Wrzesiński, Grażyna Pańko (Polacy i Czesi w między-

wojniu), Krzysztof Ruchniewicz (Polacy i Niemcy po drugiej wojnie), Joanna Wojdon (polonia amerykańska w prasie PRL).

Węzłowe problemy historii PRL podejmuje Włodzimierz Suleja, a także Łukasz Kamiński, który, wnosząc duży wkład w udostępnianie materiałów źródłowych, porusza problematykę represji aparatu władzy wobec narodu, oporu społeczeństwa i działalności opozycji. Losy Polek w sowieckich więzieniach i łagrach w latach 1944–1956 opracowuje Małgorzata Ruchniewicz.

Długą tradycją cieszą się w Instytucie studia nad stosunkami międzynarodowymi. Problematykę polsko–niemiecką zainicjowali, wraz Henrykiem Zielińskim, kontynuując ten kierunek Adam Galos i Wojciech Wrzesiński. Ważny wkład w badanie tych zagadnień po drugiej wojnie światowej wnosi Krzysztof Ruchniewicz, kierujący także Centrum im. Willi Brandta przy Uniwersytecie Wrocławskim. Tematykę stosunków II Rzeczypospolitej z Rosją sowiecką porusza Edward Czapiewski, który obecnie przygotowuje rozprawę o wojnie polsko–bolszewickiej 1920 r. Relacje Polski z Czechosłowacją bada Grażyna Pańko, ze Stanami Zjednoczonymi Jakub Tyszkiewicz, z krajami skandynawskimi Paweł Jaworski, w którego kręgu zainteresowań znalazła się też historia dyplomacji. W 2002 r. zapoczątkowano serię „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej” (red. Krzysztof Ruchniewicz, Bożena Szaynok, Jakub Tyszkiewicz).

W zakresie dziejów powszechnych od lat kontynuowane są badania nad przeszłością Niemiec w XIX i XX w. Dziejami Prus zajmuje się Wojciech Wrzesiński. Na zagadnieniu biurokracji pruskiej koncentruje się Marek Czapliński; w związku z problematyką niemiecką pozostają też jego studia nad kolonializmem w Afryce i Oceanii.

Zasadniczy kierunek zainteresowań wrocławskich historyków stanowi przeszłość Europy Wschodniej. Od 2002 r. rozpoczęto wydawanie „Studiów z dziejów Europy Wschodniej” pod redakcją Stanisława Ciesielskiego. Znaczącym osiągnięciem Zakładu Historii Europy Wschodniej (Ciesielski, Hryciuk, Srebrakowski) są studia nad systemem represji władz w ZSRR, które przyniosły pierwsze w polskiej literaturze monograficzne opracowanie masowych deportacji. Badania te obejmują też problematykę obozów pracy (łagrów). W kręgu zainteresowań Ciesielskiego znalazły się stosunki Rosja — Czeczenia w XIX i XX w.

Na odrębne potraktowanie zasługują studia nad dziejami Rosji w XIX i XX w., prowadzone od lat przez Edwarda Czapiewskiego. Dzieje Wielkiej Brytanii w XX w. oraz jej stosunki z krajami Europy Środkowej podejmuje Anna S. Bidwell. W tym kręgu zainteresowań znalazły się też monograficzne dociekania Krzysztofa Jaskułowskiego nad walijskim nacjonalizmem, w których dużą rolę odgrywa teoretyczna refleksja nad problematyką ideologii, narodu i nacjonalizmu. Dziejami krajów położonych w pasie sięgającym od Skandynawii po Węgry w XIX i XX w. zajął się Paweł Jaworski, na historii Litwy koncentruje się Aleksander Srebrakowski, a Czechosłowacji Łukasz Kamiński (ostatnio praska wiosna). Problematykę integracji europejskiej po drugiej wojnie światowej podejmuje Anna S. Bidwell.

Badania w zakresie dydaktyki historii animuje przede wszystkim Grażyna Pańko (m.in. konferencja w 2003 r.). Historię dydaktyki zajmują się Grażyna Pańko, Małgorzata Pawlak i Karol Sanojca. W zakresie nauczania historii poruszane są rozmaite aspekty: struktura utrwalania wiedzy — założenia metodyczne i praktyka szkolna (Sanojca), czynniki warunkujące trwałość wiedzy ucznia (Pawlak), metody kontaktów społecznych (Piotrowski), funkcjonowanie źródeł w nauczaniu (Pańko), epoka antyczna w dydaktyce (Paw-

lak), wykorzystanie gier i zabaw oraz przekazów multimedialnych (Pańko), komputeryzacja (Wojdon). Liczne grono pracowników Instytutu zaangażowało się w ostatnich latach w opracowywanie programów i podręczników szkolnych (Pańko, Mrozowicz, Ruchniewicz, Strauchold, Tyszkiewicz, Wiszewski, Wójcik, Wypustek), pomocy słownikowych i encyklopedycznych (Czapliński, Fras, Maroń, Piotrowski, Rosik, Wiszewski) oraz szkolnych atlasów historycznych (Strauchold).

Charakteryzując działalność Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego nie można pominąć współpracy naukowej jednostki z ośrodkami akademickimi z zagranicy. Szczególne miejsce zajmują uniwersytety w Clermont–Ferrand, Pradze (Universtá Karlová), Opawie (Slezská Universtá Opava) i placówki badawcze: Max–Planck–Institut für Geschichte w Getyndze oraz Herder–Institut w Marburgu, którego przedstawiciel Winfried Irgang na wniosek Instytutu został w 2003 r. uczczony doktoratem *honoris causa* Uniwersytetu Wrocławskiego.

Powyższy przegląd badań podejmowanych przez środowisko Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego — pomimo dość szerokich konsultacji z jego przedstawicielami — z pewnością nie wyczerpuje całego bogactwa tej problematyki, a próba systematyzacji tak różnorodnych wysiłków skazana jest z góry na pewien subiektywizm, wobec czego pozostaje więc zdać się na wyrozumiałe potraktowanie ewentualnych uproszczeń. Jednocześnie trudno oprzeć się wrażeniu, że ta prezentacja i tak nazbyt tonie w szczegółach. Niemniej jednak dopiero na podstawie w miarę szerokiego materiału wydaje się uprawnione budowanie generalnego spojrzenia na profil badań prowadzonych w omawianym środowisku.

I tak do głównych nurtów zaliczyć należy historię społeczną uprawianą przez badaczy starożytności aż po badaczy czasów współczesnych. Specjalność wrocławskiego środowiska stanowi też demografia historyczna, a ponadto studia nad mentalnością. W zakresie średniowiecza i epoki nowożytnej ważne miejsce zajmują badania nad monastycyzmem i dziejopisarstwem. Nie słabną też mocno osadzone w tradycji Instytutu studia nad parlamentaryzmem oraz nad myślą polityczną XIX i XX w. Najszerszą płaszczyznę, na której spotykają się dociekania wrocławskich historyków, stanowią studia nad przeszłością Śląska ze szczególnym uwzględnieniem dziejów miast. Warto nadmienić, że od problematyki śląskiej nie stronią także badacze innych ośrodków, co sprzyja rozwojowi dyskusji i podnoszeniu jej poziomu. Tym najważniejszym kierunkom badań wciąż przybywa konkurencji w postaci licznie wprowadzanej problematyki nowej, często o charakterze analitycznym (tu warto też pamiętać o pomysłowości doktorantów).

Różnorodność wspomnianych poszukiwań budzi optymizm, a przy tym prowokuje rozwój metod badawczych. Ożywienie często związane jest z przeszczepianiem aparatu pojęciowego i modeli interpretacyjnych z różnych nurtów humanistyki. Jednak dość zaawansowana atomizacja działań przedstawicieli omawianego środowiska nie sprzyja refleksji metodologicznej, przynajmniej tej, która wyrastałaby z praktyki prowadzonych badań i mogła na bieżąco weryfikować wartość nowatorstwa. Skuteczniejszemu zagospodarowaniu tej przestrzeni sprzyjają ostatnie inicjatywy Dyrekcji Instytutu w zakresie zintegrowania refleksji metodologicznej.